

Polske vandrearbejdere i Danmark 1893-1929

Af George Nellemann

Den indvandring af polske landarbejdere, som skete i tiden mellem 1893 og 1929 var ikke en egentlig planlagt indvandring. Der var tale om sæsonarbejdere, eller vandrearbejdere, som man dengang kaldte dem, som af forskellige grunde ikke kom hjem igen. Den væsentligste grund var 1. Verdenskrig.

Det hele begyndte, da man lagde landbruget om fra kornavl til kvægvavl med mejeribrug og til dyrkning af industriafgrøder. Denne nye form for agerbrug krævede mange arbejdere i sommerhalvåret, især til pasning af sukkerroer til industrien og foderroer til kvægholdet. Og samtidig med at kornavlen blev indskrænket, kom også damptærskværkerne, som gjorde, at man ikke havde brug for ret mange folk om vinteren til tærskning.

Problemet løste man ved at kopiere den fra Tyskland kendte vandre-

arbejderinstitution, som bestod i at man hvervede folk fra fattige overbefolkede egne til sæsonarbejde.

Roesukkerindustrien begyndte i Danmark i 1872, og i begyndelsen klarede man sig med hjælp af sæsonarbejdere fra Småland og det nordlige Skåne. Men da man i 1893 udvidede roearealerne, især på Lolland, slog de ikke til. Man kopierede derfor det tyske system, som kaldtes *Sach-sengärgerei* eller *Rübengägnerei*: gennem mellemmænd, de såkaldte Aufsehere, skaffede man sig folk østfra, fra det Polen, som dengang var delt mellem Østrig, Rusland og Preussen. Faktisk blev der sat en bølgebevægelse i gang ved at de vestlige egne, også Ruhrdistriktet, hentede folk i det østlige Tyskland, hvis godsejere derfor måtte hente folk i Polen, som igen skaffede sig folk fra Ukraine. Der var tale om hundredtusinder af arbejdere, som hvert år bøl-

George Nellemann (f. 1930), Mag.scient., museumsinspektør ved Nationalmuseets 3. afdeling 1961-92. Har arbejdet med fiskeri, håndværk og polske landarbejdere i Danmark. Har skrevet talrige artikler indenfor de ovennævnte områder. Har bl.a. skrevet »Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere« (1981), siddet i redaktionen af »Gamle danske håndværk« (1971) og »Dagligliv i Danmark i vor tid 1-2« (1988-89), samt tidsskrifterne »Jordens folk. Etnografisk revy« (1965-72) og »Folk og Kultur. Årbog for dansk etnologi og folkemindevidenskab« (1972-).

gede frem og tilbage, og til Danmark kom der kun en ganske lille gren, 12.500 i 1914, da der kom flest.

Det begyndte med 400 i 1893, som sukkerfabrikkerne »importerede« til deres roeleverandører. Man byggede på Lolland vinteren 1892-93 8 indkvarteringshuse, som man med et låneord fra de tyske godser kaldte *polakkaserner*. Fabrikkerne lejede så folkene ud til dyrkerne for et fast beløb pr. tønde land. Men dette system kunne ikke fungere, for alle ville naturligvis have folk på samme tid, til tynding, lugning og optagning af roer. Man gik derfor over til at roedyrkerne eller deres foreninger, skaffede folkene, ofte gennem en *aufseher*, som kom med et hold arbejdere og påtog sig pasningen af roerne. Aufseherne var ofte polsktalende tyskere eller tysktalende polakker.

Antallet af sæsonarbejdere var i 1907 nået op på godt 6.000, og der begyndte at opstå problemer – eller rettere: de problemer der var, blev synlige. Dette år var det nemlig blevet svært for de danske roedyrkere at skaffe folk nok. En delegation til Wien – de fleste polske arbejdere som kom til Danmark kom fra det øst-rigsk besatte Malopolska/Galizien – blev henvist til provinsregeringen i Lwów/Lemberg, hvor man kunne fortælle, dels at Danmark havde fået et blakket ry blandt arbejderne, dels var der indført et særligt statsligt tilsyn med sæsonmigrationen, som krævede at hvervningen skete gennem autoriserede hvervekontorer.

I Danmark tog man sagen op, dels på grund af forhandlingerne i Lemberg, dels fordi der fra såvel en katolsk præst som fra den kendte socialdemokratiske folketingsmand Peter Sabroe blev rettet en voldsom kritik af de arbejds- og boligforhold, de danske landmænd og måske ikke mindst aufseherne bøs de polske arbejdere. Resultatet blev at såvel Indenrigsministeriet som De Samvirkende Fagforbund foretog undersøgelser af, hvor galt det stod til, og det stod så galt til, at der i 1908 blev vedtaget en beskyttelseslov: »Lov om Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentlige Tilsyn hermed«.

I daglig tale hed den Polakloven, og den foreskrev autoriserede kontrakter på dansk og polsk samt ligeledes tosprogede afregningsbøger, hvori der kunne holdes regnskab med udført arbejde og udbetalte beløb. Også boligforholdene blev der lovgivet for og der blev stillet krav om sygekasse og ulykkesforsikring. De fleste steder var det politimesteren og embedslægerne, som skulle varetage tilsynet, men hvor der var ansat særlig mange sæsonarbejdere, f.eks. i Maribo Amt, blev der ansat særlige »polakinspektører«. Der blev årligt frem til 1921 udsendt en rapport om tilsynets virksomhed, og man kan følge en gradvis forbedring, til lovens gyldighedsperiode udløb 1922.

Som det fremgår af lovens navn, var der altså tale om mere end land-

Polske roepiger med kort roehakke, stillet op til fotografering med deres danske aufseher på Søby Søgårds marker på Fyn, 1913. (Foto i Nationalmuseet).

brug, men at det var landbruget, og især roedyrkningen, som brugte polske arbejdere er der ingen tvivl om. Det ser man bl.a. af statistikken fra 1911. Dette år var 3,8% af landarbejderne i Danmark polske, men de fordelte sig ikke jævnt. I Nørrejylland (Sønderjylland var jo tysk) var det kun 1%, på Øerne var det 7%, men på Lolland-Falster var det hele 27,8%. Som en yderligere fremhævelse af roearbejdet skal det også nævnes, at der var tale om en skæv kønsfordeling: to tredjedele var piger, roe- og malkepiger. Blandt de sæsonarbejdere, som især, men ikke udelukkende, var mandsarbejdere kan

nævnes mergelbrydning på Ribe-Varde egnen, tørvegravning i Vildmoserne og på Djursland, teglværksarbejde bl.a. i Nordsjælland og jernbaneanlæg på Bornholm.

Det som gav anledning til at en hel del blev i Danmark og overgik fra at være gæstearbejdere, som vi ville sige i dag, til indvandrere, var 1. Verdenskrig. Da den brød ud var der 14.000 unge polakker i Danmark, og mange af dem kom fra egne, som tidligt blev krigsskuepladser, og de havnede i flygtningelejre. Og selv om de fleste kom fra den østrigsk besatte del af Polen, var der dog også mange der kom fra »Russisk-Polen«. De

kunne ikke rejse hjem over Vamdrup-grænsen eller Warnemünde, for dér var der lukket for folk fra fjendeland. De måtte enten søge hjem over Sverige eller blive. Der blev lavet særlige »overvintringskontrakter« for dem, så de kunne holde sig i live til roesæsonen begyndte igen. Men der var ikke blevet tilstrækkelig mange. Danske roedyrkere, assisteret af katolske præster fra de kirker, som varetog sjælesorgen blandt de katolske polakker, og som kunne tale polsk, fik i årene 1915-17 lov til at hverve folk i flygtningelejrene i Øst-rig. Til gengæld måtte man love den østrigske regering visse fødevarerleverancer. I 1918 og 1919 kom der ingen, og efter krigen kom der ikke rigtig gang i vandringerne igen. Det største tal blev 1696 i 1925, og i 1929 kom det sidste kontingent på 488.

Den danske fagbevægelse havde længe modarbejdet indførelsen af fremmede arbejdere, og nu var arbejdsløsheden i Danmark så stor, at den fik medhold. At det netop blev dette år, kan også hænge sammen med, at venstre-regeringen under ledelse af godsejeren Madsen-Mygdal blev afløst af en socialdemokratisk-radikal regering under tobaksarbejderen Thorvald Stauning.

Tilgangen holdt altså op, men der var blevet hængende en del. Hvor mange der nøjagtig var tale om er det vanskeligt at finde frem til, men det er nok ikke meget forkert at regne med at det drejer sig om små 4.000.

Igen er der tale om den skæve

kønsfordeling, to tredjedele kvinder og en tredjedel mænd. Og de fordelte sig på den måde, at stort set alle mændene giftede sig med polske piger, så halvdelen af pigerne fik danske mænd.

Indvandrer-generationen blev ved landbruget, og dens vertikale, sociale mobilitet kan stort set måles i besiddelse af fast ejendom: 26% blev selvstændige landmænd, men ingen fik mere end 50 tønder land, og i alt 75% ejede, da Nationalmuseet foretog en omfattende interviewundersøgelse i 1965, fast ejendom: landbrug, hus med have eller værksted. Det er iøjnefaldende, at de polsk-polske ægtepar på denne skala nåede længere end de polsk-danske.

Det mest karakteristiske træk af den polske kultur, som indvandrer-generationen bevarede, bortset fra sproget, var den romersk-katolske tro. Den katolske kirke i Danmark byggede, efter polakindvandringen var blevet en fast institution, kirker, og senere også skoler og børnehjem, i de landsdele, hvor der var mange polakker, og de katolske præster hjalp også deres sognebørn med verdslige problemer. Der var bl.a. en del af indvandrerne, som var analfabeter.

Skolerne og børnehjemmene var naturligvis bygget til 2. generation, og i 1930'erne var der ved siden af de katolske også verdslige, polske skoler, drevet af de polske foreninger med støtte fra Undervisningsministeriet i Warszawa, som udsendte læ-

Messe ved den nu fjernede »Lourdes-grotte« i Maribo. (Foto i Lolland-Falsters Stiftsmuseum).

terne. Disse lærer var også ungdomsledere og spejderførere, og i en periode var en strid mellem præster og lærere om »magten« over indvandrergruppen. Selv havde den ikke uddannede folk, som kunne administrere et skole- og ungdomsapparat, så man var afhængig af hjælp. Den fik man bl.a. fra gesandtskabet i København, som bl.a. bistod ved redak-

tionen af foreningsbladet »Polacy w Danji«, som kom i 1933-39.

Anden generation blev ikke ved landbruget. Man har ofte fornemmelsen af, at de havde fået nok, at de havde slidt meget for deres forældre. Indvandrerens børn er ikke nået samme status som *dansk gennemsnit* – de er overrepræsenteret i det som sociologerne kalder »den mellemste

arbejderklasse« – men det siger ikke noget i sig selv, for det er dansk gennemsnit, man sammenligner med. Det man skulle sammenligne med, findes der ikke oplysninger om: hvordan gik det folk, som var børn af danske landarbejdere i den samme generation.

Det medbragte, polske kulturtræk, som holder sig bedst også i anden generation, er konfessionen. En enquete blandt indvandrernes børn i 1970 viste, at 58% fremdeles var medlemmer af den katolske kirke. Men mange af dem er det dog på

samme måde, som danskerne er medlemmer af Folkekirken. Og i et land, hvis befolkning dengang var ganske uinteresserede i naboens religion, må det vist kaldes integration.

Efterkommerne efter den gamle polakindvandring må siges at være integrerede i det danske samfund, og det har da også været lettere for dem end for så mange senere indvandrergrupper. Deres baggrund var et kristent, europæisk landbrugsland; med små forskelle i kristendommen og landbruget ganske vist – og så ser de ud som os andre.